AXBOROTLASHGAN JAMIYAT VA UNING YOSHLAR MA’NAVIY-AXLOQIY HAYOTI BARQARORLIGIGA TA’SIRI

Akbar Saitkasimov
Falsafa fanlari doktori, Jizzax davlat pedagogika universiteti professori

Annotatsiya. Mazkur maqolada bugungi dunyoda axborot makoni chuqur globallashuv jarayonini boshdan kechirayotganligi, insoniyatning axborotga bo‘lgan ehtiyojlari va qiziqishlari ortib borayotganligi, axborotning yoshlarning ijtimoiy va ma’naviy hayotiga tez kirib borayotganligi, natijada ularning ma’naviy va axloqiy hayoti barqarorligiga salbiy ta’sir etish jarayoni kuzatilayotganligi ilmiy tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar. Axborot, axborot makoni, axborotlashgan jamiyat, globallashuv, insoniyat, yoshlar, ma’naviy hayot, internet, texnologiya, axloqiy degradatsiya.

Bugungi dunyoda axborot makoni chuqur globallashuv jarayonini boshdan kechirmoqda, axborot butun dunyo bo‘ylab faol ravishda tarqatilmoqda va insoniyatning axborotga bo‘lgan ehtiyojlari va qiziqishlari ortib bormoqda. Axborot sohasining jadal rivojlanishi, uning kengayib borayotgan imkoniyatlari, odamlarning, ayniqsa yoshlarning ijtimoiy va ma’naviy hayotiga tez kirib borishi axborot rivojlanish sur’atini belgilovchi muhim mezon hisoblanadi. Shu bilan birga, global miqyosda insoniyatning buguni va kelajagi axborot va axborot makoni bilan chambarchas bog‘liq. Dunyo bo‘ylab ko‘plab kuchlar o‘zlarining geosiyosiy maqsadlariga erishish uchun axborot manbalaridan faol foydalanmoqdalar.

Ma’lumki, global makonda katta geosiyosiy va geoiqtisodiy resurslarga ega bo‘lgan mamlakatlar yoki tashkilotlar katta axborot resurslarini tarqatish va boshqarish imkoniyatiga ega. Shunga asoslanib, axborot resurslari ushbu kuch manbalariga ulkan foyda keltirishdan tashqari, global jamiyatning turli manfaatlarini ro‘yobga chiqarishda ham omil bo‘lib xizmat qiladi, deyish mumkin. Axborot manbalarining jozibadorligi va ko‘plab afzalliklari shaxslar, ijtimoiy guruhlar va hatto butun jamiyatlarga ularning ta’siriga osongina tushib qolish imkonini beradi. Bu jarayonda jamiyatning faol qatlami bo‘lgan yoshlarning ongi ommaviy axborot vositalari va axborot resurslari ta’siriga ko‘proq moyil bo‘ladi.

Bugungi kunda axborot dunyoning barcha mintaqalarida inson va ijtimoiy hayotning barcha sohalari va jihatlariga singib ketgan. Axborot (lotincha "informatio" - tushuntirish, aniqlashtirish) zamonaviy fan va siyosatdagi asosiy tushunchalardan biridir. Axborotlashtirish - bu davlat va jamiyat tomonidan hayotiy manfaatlarga xizmat qilish va shaxslar, ijtimoiy guruhlar va jamiyat o‘rtasidagi faol aloqani ta’minlash uchun tashkil etilgan keng ko‘lamli ijtimoiy-siyosiy va mafkuraviy jarayon. Axborot inson hayotining kundalik hayotida asosiy omil hisoblanadi. U shuningdek, turli tashkilotlar, korxonalar va fuqarolik jamiyati institutlarining axborot ehtiyojlarini qondirish uchun maqbul sharoitlarni yaratish uchun tashkil etilgan ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy jarayonlar to‘plamidir.

Internet va boshqa aloqa vositalari orqali butun dunyo bo‘ylab axborotning tez tarqalishi, shuningdek, uning ijtimoiy, iqtisodiy va hatto siyosiy ahamiyatga ega bo‘lishi global makonda axborotlashgan jamiyatining paydo bo‘lishi va mustahkamlanishiga olib keldi. Internet lug‘atida axborotlashgan jamiyat "global axborot makonini yaratish, samarali axborot almashinuvini ta’minlash, odamlarga global axborot resurslaridan foydalanish imkoniyatini berish va ularning axborot xizmatlariga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirish uchun telekommunikatsiya, radio, televideniye, Internet va an’anaviy va elektron ommaviy axborot vositalaridan foydalanadigan axborot jamiyati" deb ta’riflangan. [1, 1].

Axborot barcha odamlar uchun kundalik hayotining turli jabhalarida, jumladan, iqtisodiyot, sun’iy intellekt, ta’lim, xalqaro munosabatlar va kosmik tadqiqotlarda asosiy vositaga aylandi. Axborot texnologiyalarining odamlar hayoti va turmush tarziga kirib borishi zamonaviy dunyoning o‘ziga xos xususiyatlaridan biri bo‘lib, dunyo mamlakatlarining iqtisodiy ahvolini va odamlarning ijtimoiy sharoitlarini tez o‘zgartiradi. Axborot sektori va ommaviy axborot vositalari tufayli

odamlar o‘z turmush tarzini o‘zgartirishlari, onlayn oliy ma’lumot olishlari, ko‘plab biznes imkoniyatlarini yaratishlari, sheriklar topishlari va moliyaviy ahvollarini yaxshilashlari mumkin. B. Umarovning so‘zlariga ko‘ra, "globallashuv jarayoni insoniyatga o‘zaro axborot almashish, aloqalarni mustahkamlash va ishlab chiqarish sur’atini kengaytirish uchun katta imkoniyatlar yaratdi". [2, 28].

Axborot jamiyatining insoniyat uchun foydalari bilan bir qatorda, ma’naviy va madaniy inqirozga sabab bo‘ladigan ko‘plab omillar mavjud. Tadqiqotlarga ko‘ra, internetda 2 milliarddan ortiq veb-resurs mavjud. Qizig‘i shundaki, o‘n yil oldin ularning soni 6,5 million edi. Bu axborot resurslarining jadal rivojlanishidan dalolat beradi. Bugungi kunda mavjud veb-saytlarning 12 foizida insonning axloqiy xususiyatlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan yoki uning tashuvchisi bo‘lgan ma’lumotlar mavjud. Shuni ta’kidlash kerakki, 10 000 dan ortiq veb-saytlar o‘z joniga qasd qilish va zo‘ravonlikka bag‘ishlangan. Bugungi kunda butun dunyo bo‘ylab internet foydalanuvchilari soni 6 milliarddan oshdi. Ko‘rinib turibdiki, axborot almashishning an’anaviy usullari, texnologiyalar va ommaviy axborot vositalari raqamli texnologiyalarga yo‘l ochib bermoqda.

Olimlarning fikriga ko‘ra, "Internetda vayronkor harakatlar nafaqat shaxsga qasddan psixologik zarar yetkazadigan va shaxslararo munosabatlar va ijtimoiy aloqalarni buzadigan turli xil salbiy, axloqsiz, shafqatsiz, tajovuzkor va zo‘ravon onlayn xatti-harakatlarni o‘z ichiga oladi, balki bunday xatti-harakatlarga onlayn salbiy xatti-harakatlarning maqsadsiz tarqalishiga hissa qo‘shadigan yoki real hayotda shunga o‘xshash xatti-harakatlarni qo‘zg‘atadigan harakatlar ham kiradi." [3, 24].

Ma’naviy va axloqiy jihatdan salbiy ta’sirlar jamiyat barqarorligiga putur yetkazadigan jarayondir. Globallashuv davrida tahdidlar turlari va ularning tezkor ta’sir qilish usullari ko‘payib, keng tarqaldi. Yoshlarning ma’naviy va axloqiy hayotiga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan tahdidlarga quyidagilar kiradi: diniy ekstremizm, xalqaro terrorizm, giyohvandlik, ommaviy madaniyat, odam savdosi, kosmopolitizm, ko‘ngilochar o‘yinlariga qaramlik, missionerlik faoliyati, prozelitizm, nigilizm, гедонизм, neofashizm, shovinizm, egosentrizm, individualizm, OITS, starizm (mashhurlarga ko‘r-ko‘rona taqlid qilish), vandalizm (madaniy va moddiy yodgorliklarni yo‘q qilish), axloqsizlik, fohishalik, интизомсизлик, bir jinsli nikoh va boshqalar.

Axborot jamiyatining zamonaviy davri o‘ziga xos xususiyatni aks ettiradi, ya’ni uning intensivligi va ko‘lami kun sayin ortib bormoqda. Globallashuv davrida turli tahdidlar insoniyatning ijtimoiy va ma’naviy hayotiga kirib bormoqda va uning turmush tarziga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va internetdan foydalanishning kun sayin kengayishi odamlarning, ayniqsa yoshlarning ijtimoiy va ma’naviy hayotining barqarorligiga ham ijobiy, ham salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Globallashuvning cheksiz tabiati har bir inson taqdiriga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi va bu ta’sirlar natijasida har bir inson o‘zining hozirgi va kelajakdagi istiqbollarini belgilashda ma’lum bir noaniqlikka duch keladi.

Axborot makonining globallashuvi sharoitida internet tizimi ma’lum darajada inson axloqini buzish qobiliyati bilan ajralib turadi. Axborot sohasidagi bunday tez rivojlanish bugungi dunyoda yoshlarning axloqiy turmush tarziga ta’sir qiluvchi omilga aylanib bormoqda. Ijtimoiy tarmoq manbasida shunday deyilgan: "Internet jinoyatchilarga odamlarni noqonuniy faoliyatga jalb qilish imkonini beradi. Quyidagilarni targ‘ib qiluvchi va tarqatuvchi ko‘plab onlayn hamjamiyatlar mavjud:

• ekstremistik va natsistlar mafkurasi;

• xavfli sevimli mashg‘ulotlar va kvestlar (masalan, zaseping), giyohvand moddalarni iste’mol qilish, трэш-стримлар, shok kontent;

• o‘ziga yoki boshqalarga zarar yetkazish: «selfxarm» "o‘ziga zarar yetkazish" va «пиплхейт» "odamlardan nafratlanish" deb ataladigan harakatlar, anoreksiya va boshqalar;

• noan’anaviy ma’naviy va axloqiy qadriyatlar (okkultizm, satanizm, feminizm, chayldfri, jinsni o‘zgartirish va boshqalar);

• zo‘ravonlik, kannibalizm, qotillik va o‘z joniga qasd qilish va boshqa depressiv va o‘z joniga qasd qilishga qaratilgan kontentlar". [4, 4].

Axborot jamiyatida axborot maydoni va uning ta’siri juda katta bo`lib, u zamonaviy, tezkor axborot texnologiyalari orqali tarqaladi. Bu shuni anglatadiki, axborot tizimi jamiyat hayotining boshqa sohalaridan tubdan farq qiladi. Xususan, zamonaviy axborot vositalari (ayniqsa, internet) orqali keng tarqatilayotgan turli darajadagi axborotni cheklab bo‘lmaydi, bu juda tezkor va ilg‘or kommunikatsiya tizimlaridir. Shuning uchun, axborotlashgan jamiyatida yoshlarni turli axborot tahdidlardan himoya qilish muayyan qiyinchiliklarni tug‘dirishini ta’kidlash kerak. Bu jarayonda yoshlarni turli tahdidlardan himoya qilish juda yuqori darajadagi ma’naviy tarbiya jarayonini talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axborotlashgan jamiyat. https://ru.wikipedia.org/wiki.

2. Umarov B. "Globallashuv ziddiyatlari: iqtisodiy, ijtimoiy va ma’naviy jihatlari". Toshkent. Ma’naviyat, 2006. – 28-bet.

3. Полоскина О., Меркулова С. Роль интернета в формировании деструктивnogo поведения современных подростков. //Gуманитарные науки. №4, 2023 g. –С.24.

6. Безопасность в сети Интернет в 2026 goду. https://www.kp.ru/expert/elektronika/bezopasnost-v-seti-internet/